

Andrada L. MANOLE
Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Iași, România

STRATFORD CANNING AND THE ROMANIAN PRINCIPALITIES

Case
study

Keywords

Stratford Canning,
Romanian Principalities,
British Interests,
Anglo-Romanian Relations

JEL Classification

Abstract

The purpose of this study is to enrich the Romanian historiographical research concerning the British interest towards the Romanian Principalities in the nineteenth century. Historians such as Paul Cernovodeanu, Radu Florescu, Beatrice Marinescu and Constantin Ardeleanu presented us with different phases of this interest. Two of them, Marinescu and Florescu, also approached the subject of Stratford Canning's preoccupation towards the Principalities, but Marinescu did not have access to the ambassador's correspondence with the British State Secretary, the correspondence being at the Foreign Office Archives, while Florescu focused more on the British Consuls' activity in the Principalities than on the activity of the ambassador at Constantinople. Having access to the papers at the British Archives, this study comes to enrich the view of how the Principalities' space was perceived by Great Britain through the work and the diplomatic papers of a British ambassador in the capital of the suzerain power in a time when the Principalities were going through significant changes.

INTRODUCERE

Având convingerea că nu putem înțelege altfel decât incomplet istoria spațiului românesc modern fără a-l privi în raport cu interesele europene sau din perspectiva marilor diplomați europeni contemporani cu evenimentele, studiul de față își propune să aducă o contribuție la înțelegerea istoriei spațiului românesc prin cercetarea acestuia în contextul preocupărilor unui ambasador britanic care se afla, în secolul al XIX-lea, în capitala puterii suzerane. Mai exact, articolul de față vizează, după cum sugerează și titlul ales, urmărirea evoluției Principatelor Române – sau a Principatelor Dunărene, după cum erau numite în documentele britanice ale vremii – din perspectiva documentelor și activității ambasadorului Marii Britanii la Constantinopol, Stratford Canning de Redcliffe. Acesta a avut, cu unele întreruperi, o activitate de aproape o jumătate de secol la Constantinopol, între 1809 și 1858. Această perioadă coincide cu multe schimbări în istoria spațiului românesc, schimbări care nu l-au lăsat indiferent pe reprezentantul britanic și pe care le putem găsi printre preocupările acestuia, în documentele oficiale, chiar și în corespondența privată și confidențială.

În ceea ce privește tema aleasă, nu există până acum în istoriografia românească sau universală o lucrare care să vizeze în mod special raporturile directe sau indirecte ale lui Stratford Canning cu Principatele Române, exceptând un articol al lui Radu Florescu, articol care vizează doar momentul 1848 și în care sunt urmăriți mai degrabă consulii britanici din Principate și mai puțin ambasadorul de la Constantinopol¹. Trebuie să amintim, de asemenea, un articol scris de Beatrice Marinescu și Gabriela Wagner privind câteva aspecte legate de preocuparea ambasadorului britanic de la Constantinopol față de ideea unirii Principatelor², însă cu mențiunea că acestea nu au vizat corespondența dintre Stratford Canning și Secretarul de Stat britanic al vremii, lordul Clarendon, corespondență aflată în arhiva Foreign Office-ului. În privința surselor folosite pentru cercetarea de față, extrem de utile au rezultat a fi, în primul rând, arhivele Foreign Office-ului din Londra, în special dosarele din FO 78 și cele din FO 352. Apoi, memoriile și corespondența personală a lui Stratford Canning, publicate de Stanley Lane-Poole, dar și unele lucrări generale despre viața și activitatea ambasadorului, precum și unele colecții de documente editate în România.

C TRE PACEA RUSO-OTOMAN DIN 1812

Stratford Canning s-a interesat pentru prima oară de spațiul Principatelor Române în contextul războiului ruso-otoman desigur urât între 1806 și 1812. Acest război, încheiat cu pacea de la București, din mai 1812, a coincis pentru tânărul diplomat cu oportunitatea începerii unei cariere

extraordinară la Constantinopol, iar lucrul acesta s-a datorat capacității sale de a interveni în grăbirea încheierii ostilităților dintre otomani și ruși. Deși și-a vizat începutul de carieră la Constantinopol ca pe o adevărată povară, și nu a fost deloc încântat de numirea sa acolo, Stratford a încercat să se adapteze noii situații, să se familiarizeze cu spațiul și administrația Imperiului Otoman și, după un an de activitate, a hotărât să se implice din proprie inițiativă în vederea scoaterii Imperiului Otoman din războiul cu Rusia, fără a primi instrucțiuni de la superiorii săi din cadrul Foreign Office-ului în acest sens. Într-o perioadă în care Franța controla aproape întreaga Europă, principala preocupare a britanicilor era succesul militar al francezilor. Obiectivul lui George Canning fusese acela de a încurca sistemul de alianțe al lui Napoleon, care ținea Rusia, Turcia și Austria dezbinată prin promisiunea de a oferi Turcia când Austriei, când Rusiei. Secretarul de Stat, George Canning, a vrut să și îndeplinească obiectivul cu ajutorul ambasadorului Robert Adair, pe care l-a trimis la Constantinopol pentru a acționa în vederea scoaterii Turciei din războiul cu Rusia și a atragerii celor două imperii de partea Marii Britanii. Misiunea lui Adair nu dădea însă rezultatele scontate la Constantinopol, iar ambasadorul în cauză a fost trimis la Viena.

În demersul său de familiarizare cu teritoriul și cu situația Imperiului Otoman, Stratford s-a interesat și de situația Principatelor Române, în contextul ocupării acestora de către Rusia la momentul respectiv. Pentru Stratford, Principatele erau, în primul rând, un spațiu al Imperiului Otoman lipsit de apărare. Faptul că drumul de la Constantinopol către Principate și drumul din interiorul Principatelor era unul anevoios, deloc modernizat, reprezenta pentru Stratford, în mod ironic, una din puținele forme de apărare indirectă, care țineau oarecum acest teritoriu la adăpost. Dar apărarea militară propriu-zisă a Principatelor Dunărene i se părea, pe bună dreptate, a fi una slabă. Spațiul Imperiului Otoman era apărat, în opinia lui Stratford, de niște soldați a căror apariție putea fi foarte pitorească pentru ochiul unui artist, dar complet nesatisfăcătoare pentru ochiul unui observator militar³. Despre situația luptelor cu rușii, ministrul plenipotențiar informa Foreign Office-ul de victorii urmate de înfrângeri dezastruoase pentru turci în octombrie 1810⁴, iar, un an mai târziu, situația era aceeași, pe 18 noiembrie 1811 Stratford raportând, de exemplu, că: „Marele Vizir [Ahmed Paşa], la întoarcerea sa către Rudshuk [Ruscium], și-a găsit armata redusă la un număr de 4000 de oameni. Multe din trupele sale au dezertat; detașamentul de pe celălalt mal al fluviului fusese distrus și lăsat fără provizii sau muniție. Trupele aflate sub comanda lui Ismael Bey, în apropiere de Vidin, erau ținute în șah de o divizie rusească”⁵.

În această situație dezastruoasă a trupelor otomane, Stratford Canning a c utat s conving autorit țile turcești de bunele sale intenții și de duplicitatea politicii lui Napoleon față de Poartă prin diverse scrisori precum cea trimis , de exemplu, lui Mehmed A`rif (reis efendi) pe 11 noiembrie 1811⁶. Drept urmare, turcii au acceptat intervenția tânărului reprezentant britanic ca mediator între ei și reprezentanții Rusiei. Deși Stratford inițiasse deja, cu ceva timp în urm , o corespondență în acest sens cu reprezentanții Rusiei - corespondență de a cărei existență autorit țile otomane aflaseră de mai demult – acum Stratford era invitat s se implice oficial în mediere, turcii fiind în cele din urm convin i de bunele intenții ale tânărului diplomat⁷. Istoricul turc F. Ismail confirm încrederea pe care Stratford a reu it s le-o câ tige turcilor la vremea respectiv i aminte te cuvintele Sultanului, care scrisese c „niciunul dintre infideli, cu excepția englezului, nu sunt de încredere”⁸. Aceasta de i Suedia i oferise i ea medierea prin agentul Horn (trimis la Bucure ti pentru a facilita negocierile ruso-otomane, în vederea împingerii otomanilor c tre o alianță cu Rusia și Suedia), agent în care Sultanul nu avea încredere⁹.

Colaborarea lui Stratford cu reprezentanții Rusiei s-a materializat prin leg turi i corespondență cu contele Constantino Ludolf (reprezentant al Regatului Celor Dou Sicilii la Constantinopol) i omologul acestuia, Antonio Maresca, duce de Sierra Capriola (reprezentantul Neapolelui la St. Petersburg). Ace tia au acționat inițial ca intermediari între Stratford și guvernul rus, pentru ca cel dintâi s obțină ulterior aprobarea de a intra într-o corespondență direct i confidențială cu Andrei Italinski (fost ambasador rus la Constantinopol, trimis la începutul lui 1811 la Bucure ti pentru a purta tratative cu delegatul Porții, Hamid Bei) în vederea medierii conflictului ruso-otoman. Pe 5 decembrie 1811 Stratford scria guvernului rus, prin intermediarul s u, contele Ludolf, despre faptul c Poarta p rea înclinat s cedeze, îns doar pân la Prut, i despre regretul s u c cele dou puteri i consumau energia în acel r zboi, în contrast cu reprezentantul Franței, care se str duia s împiedice încheierea unei p ci ruso-otomane: „Cred c Poarta este preg tit s cedeze, îns nu mai departe de Prut – cu condiția să nu existe duritate în condițiile propuse de Rusia și cu condiția ca Rusia să ofere o oarecare asigurare că nu va mai dezvolta pe mai departe proiecte privind teritoriul otoman [...] Îns rcinatul francez cu probleme externe continu s se opun p cii cu îndârjire. În ceea ce m prive te, resimt atât de puternic prejudiciul care se ridic în fața interesului general al Europei din pierderile pe care le au de suferit atât Rusia cât i Poarta din cauza r zboaielor prezente, încât nu pot s m simt altfel decât autorizat s exercit influența acestei misiuni pentru

a pune cap t acestei situații în termeni echitabili pentru ambele p rți, și cu atât mai mult dac Rusia ar fi dispus s fac din pacea ei cu Poarta un mijloc prin care s se reconcilieze cu Anglia. Pân acum am acționat mereu conform acestei impresii i, de la ultimele evenimente, am întreprins un pas oficial pentru a accelera încheierea unei p ci [cu referire la obținerea aprobării din partea Porții de a i scrie direct lui Italinski], în ciuda efectului produs de intrigile francezilor”¹⁰. Cu Italinski, Stratford a început, pe 19 februarie 1812, o corespondență în care explica, din nou, necesitatea încheierii ostilit ților ruso-otomane, cât mai devreme cu putință, în ciuda intrigilor Franței, de această dată menționând însă grăbirea păcii ruso-otomane i ca mijloc de gr bire a alianței anglo-ruse ti¹¹.

Intervenția lui Stratford în gr birea p cii din 1812 a culminat cu trimiterea, în aprilie acela i an, a unui mesager secret la Bucure ti cu scopul de a le transmite rușilor vestea că internunțiul austriac Ignaz von Stürmer le-a propus turcilor o alianță cu Austria și Franța contra Rusiei¹². Despre acest demers, Stratford îi scria lui Castlereagh – noul Secretar de Stat, care acorda acțiunilor tânărului ambasador o atenție mai mare decât îi acordase Wellesley – c a trebuit s înlocuiasc mesagerul inițial cu un altul, un călător englez de origine scoțiană numit Thomas Gordon, pentru a diminua b nuielele reis-efendi-ului Mehmed A`rif, acesta din urm devenind suspicios în leg tur cu secretele care ar putea exista între englezi i ru i la aflarea faptului c Stratford avea de gând s trimit un mesager secret la Bucure ti¹³. În cele din urm , totul a decurs bine pentru Stratford, c l torul Gordon întorcându-se cu un raport pozitiv despre demersul s u i cu o scrisoare de mulțumire de la Italinski¹⁴. În iunie 1812 reprezentantul britanic putea s informeze, în sfâr it, Foreign Office-ul despre faptul c un tratat definitiv de pace între Rusia i Poarta a fost semnat pe 28 mai i s raporteze c eforturile sale nu au fost în van în ciuda tuturor eforturilor franceze i austriece de a împiedica pacea¹⁵. În memoriile sale avea s scrie mai târziu: „În sfârșit, am avut satisfacția de a afla c se semnase un tratat definitiv. Tratatul a r mas cunoscut în istorie sub denumirea de Tratatul de la Bucure ti, i chiar în acel ora a fost semnat pe 28 mai, 1812. Trebuia s fie îns investit i cu ratific ri din partea fiec rei p rți beligerante. Și pân ce acea formalitate indispensabil nu s-a îndeplinit, nu m puteam simți complet ușurat. Ru ii trebuiau s returneze o parte din cuceririle lor; turcii trebuiau s renunțe la o porțiune de teritoriu pe care speraser s o recupereze totu i; inamicii lor aveau s r mân în posesia malului stâng al Dun rii, precum i a deltei i a gurilor sale”¹⁶. Tot în iunie, amiralul Aleksii Greig l-a vizitat pe Stratford i l-a informat c țarul dorește pace cu Anglia și colaborare contra Franței¹⁷ i c armata rus care staționa în Moldova urma să fie

îndreptat spre Dalmația în cadrul unor operațiuni contra Franței¹⁸.

PREOCUPAREA FAȚĂ DE INTERVENȚIA RUSEASCĂ

O altă etapă a interesului lui Stratford Canning față de Principate a fost cea ocazionată de momentul 1848. Dacă, după Tratatul de la Adrianopol (14 septembrie 1829), Secretarul de Stat Palmerston spunea că Rusia contribuise la deschiderea unor noi oportunități comerciale pentru britanici în zona Principatelor¹⁹, după ce din Principate au început să se scosească semnale negative despre adevărata esență a protectoratului „luminat” rus²⁰ și, mai ales, după succesul alarmant obținut de Rusia prin Tratatul de la Unkiar Iskelessi (iulie 1833), pierderea oamenilor de stat britanici față de binefacerile implicării Rusiei în zonă se schimbaseră. Prin tratatul de la Adrianopol, libertatea de navigație la Dunărea de Jos, pe toate cele trei brațe ale fluviului (Chilia, Sulina și Sfântul Gheorghe), era extinsă și pentru vasele comerciale ale puterilor aflate în stare de non-beligeranță cu Poarta, nu doar pentru Rusia. Aceasta din urmă își rezervase însă dreptul exclusiv de navigație a vaselor sale de război pe brațele Chilia și Sulina, până la confluența fluviului cu râul Prut. Iar, în iulie 1833, prin Tratatul de la Unkiar Iskelessi, Rusia își asigurase intrarea în zona Strâmtoarelor Bosfor și Dardanele.

Când Stratford a revenit la Constantinopol, în iunie 1848, după o scurtă vacanță, mișcările revoluționare din Principate, unde o parte a populației era nemulțumită de sistemul Regulamentelor Organice impuse de Rusia, izbucniseră deja²¹, iar intervenția rusească din Principate (iulie 1848 în Moldova și septembrie 1848 în Țara Românească) este foarte des menționată în documentele ambasadorului din acea perioadă, documente care confirmă preocuparea majoră a lui Stratford față de tendințele expansioniste ale Rusiei în zonă la momentul respectiv. Primul raport confidențial despre misiunea sa din Principate, datat 27 iunie 1848 (în FO 78/733), a fost scris imediat după ce Stratford a ajuns la Constantinopol. Treptat, ambasadorul a început să își exprime punctul de vedere și să atragă atenția superiorilor săi asupra pericolului rusesc în contextul dat. Stratford vedea chestiunea într-o manieră cu totul diferită față de cum o văzuse în 1812 când era cooperativ față de Rusia. Amintindu-și cedarea Basarabiei în 1812, reprezentantul britanic era convins că țara va folosi prima ocazie de dezordine pentru o nouă anexare. Însă nu trebuie să ne imaginăm că Stratford gândea problema din perspectiva cauzei naționale românești. Ambasadorul britanic privea ocuparea Principatelor doar din perspectiva amenințării rusești la adresa integrității Imperiului Otoman. În contextul înaintării trupelor ruse și atât

pe teritoriul Moldovei și Valahiei, cât și pe teritoriul Bosniei și Serbiei, tonul rapoartelor lui Stratford a devenit unul destul de dur, ceea ce denotă o adevărată preocupare față de intervenția rusească în Balcani: „Vreau să se țină cont de faptul că, prin ocuparea celor două Principate, ea are planuri care depășesc scopul declarat al acestor misiuni, că se va căuta menținerea poziției sale de comandă acolo, ca bază de operațiuni politice și militare, și că drepturile de suveranitate teritorială și îmbunătățirea instituțiilor locale sunt tratate ca fiind complet subordonate schemelor de politică rusească și de extindere a influenței rusești”²².

Stratford nu avea față de cauza națională a românilor simpatia pe care o avusese în cazul luptei pentru independența Greciei. De exemplu, despre revoluția din Valahia, ambasadorul spunea: „[...]a number of young Boyars educated abroad, gypsies, and students who demand universal suffrage and the election of every Wallachian to the office of Hospodar. Their program was unsuitable to the character of the people of Wallachia and adapted to popular feeling rather than popular in the strict sense”²³. De aici reiese clar faptul că programul de reformă al revoluționarilor era văzut de către Stratford ca fiind nepotrivit, exagerat, pentru caracterul poporului în cauză și, de asemenea, adaptat, auzat, pe un entuziasm popular mai degrabă, decât pe rațiunea poporului în sine. În consecință, a refuzat să ofere vreun sprijin sau orice urmă de încurajare lui Ion Ghica, reprezentant al revoluționarilor trimis la Constantinopol.

Totuși, putem preciza faptul că Stratford își dorea bunăstarea locuitorilor din Principate în aceeași măsură în care își dorea bunăstarea oricărui altor popoare aflate sub dominația Imperiului Otoman. Reformele pe care încerca să le promoveze la Constantinopol (înființarea a cât mai multor coli, reforma fiscală prin adoptarea unui sistem rațional și echitabil de taxe sau egalitatea în drepturi și obligații între locuitorii creștini și cei musulmani) trebuiau să ajungă și în Principate. Drept dovadă, Stratford a sfătuit Poarta ca, spre deosebire de Rusia, să fie indulgent, să aibă o atitudine paternală față de revoluționari, să asculte nemulțumirile acestora și, în funcție de acestea, să promoveze unele măsuri care să îmbunătățească situația locuitorilor²⁴. Iar lui Colquhoun, consulul britanic de la București, i-a scris că spera ca populația pașnică să nu aibă de suferit de pe urma intervenției ruso-otomane, iar revoluționarii din Principate să nu încerce să profite de faptul că Poarta acceptase să trimită un comisar în persoana lui Suleiman Pașa pentru a le asculta nemulțumirile²⁵. Din păcate, represaliile rusești nu au putut fi împiedicate, iar eforturile lui Stratford de a-i convinge pe reprezentanții otomani să acționeze cu blândețe și-au pierdut importanța în contextul atitudinii Rusiei.

Preocupat de pericolul extinderii influenței rusești, Stratford îl anunța pe Ali Pașa (reis efendi), prin intermediul dragomanului Pisani, despre faptul că avea informații conform cărora armata rusă din Principate continua să primească întăriri și se făceau aranjamente pentru a prelungi ocupația militară. Dacă aceste măsuri erau menite să restabilească liniștea în teritoriul moldo-valah, ambasadorul cerea de la otomani permisiuni privind acceptul acestora sau, în caz contrar, întreba dacă Poarta a primit de la Rusia explicații satisfăcătoare privind măsurile în cauză²⁶. O parte a armatei ruse se îndreptă înspre Transilvania la solicitarea austriecilor, după cum avea să-l înmurmurească Ali Pașa pe Stratford, iar acesta, la rândul lui, pe Palmerston²⁷.

Însă în ceea ce priveau Principatele, pe Palmerston îl preocupau la acel moment, dincolo de intervențiile armate ale Rusiei sau de convenția propusă de aceasta și alegerea domnitorilor²⁸, alte chestiuni despre care ceruse permisiuni. În contextul interesului crescut față de produsele agricole din Principate și față de comerțul pe Dunăre, despre care vorbeam la început, orice decizie a autorităților otomane, rusești sau a celor din Principate privind desființarea comerțului nu era de neglijat pentru Marea Britanie. Există, de exemplu, preocuparea față de zvonul reînnoirii prohibiției privind exportul de grâne și seaua în Valahia, iar Stratford cerea în acest sens permisiuni de la Colquhoun, consulul general de la București, pe care le trimitea apoi lui Palmerston²⁹. Consulul a discutat despre problema în cauză cu prințul Constantin Suțu, ministru al Justiției, dar și important producător și exportator de cereale, care l-a asigurat că nu s-a pus problema reînnoirii prohibiției³⁰. În aceeași vreme, Colquhoun atrăgea atenția asupra faptului că este foarte incredibil că prețul produselor din Valahia continua să fie unul mic, ceea ce îl făcea să creadă că există în Principat o rezervă importantă de cereale³¹.

Pentru Stratford însă, intervenția armată și, mai ales, pretențiile rușilor continuau să reprezinte principala problemă. Reamintim că nu situația revoluționarilor din Principate era preocuparea sa principală, ci situația integrității Imperiului Otoman. De altfel, ajutorul acordat de viceconsulul britanic de la Galați (Ch. Cunningham) și cel de la Brila (V. Lloyd) revoluționarilor din Principate - pe care i-au ascuns și că le-au făcut rost de pașapoarte false pentru a putea să fugă în străinătate - nu a avut loc cu acordul lui Stratford. Colquhoun, consulul de la București, sprijinise, la rândul lui, ideile aripi conservatoare a revoluționarilor, însă tot fără a primi vreun fel de încurajare în acest sens de la Stratford³². Acesta din urmă continua să trimită însă rapoarte despre numărul trupelor rusești³³, iar, într-un final, i-a scris lui Palmerston că ar fi de preferat ca în Principate să fie controlați cei doi

domnitori de o comisie ruso-turcă atât timp cât lucrul acesta ar duce la evacuarea mai rapidă a trupelor ruse din teritoriu, iar Poarta ar trebui să accepte să semneze convenția propusă de ruși, deși inițial Palmerston recomandase turcilor, prin Stratford, să tragă de timp³⁴. Convenția prin care era restabilită condomiuniul ruso-turc în Principate a fost, în cele din urmă, semnată de turci la 1 mai 1849.

Putem afirma însă că, prin numeroasele sale rapoarte față de intervenția rusească din Principate în urma mișcărilor revoluționare, Stratford Canning a contribuit la atragerea atenției Cabinetului londonez asupra pericolului reprezentat de Rusia în zonă. Nu la mulți ani după evenimentele din 1848, Rusia avea să ocupe Principatele din nou, de această dată sub pretextul refuzului Porții de a oferi aceleași drepturi la Mormântul Sfânt pentru ortodocși în comparație cu drepturile oferite catolicilor. Rapoartele anti-rusești ale lui Stratford au avut de-a lungul timpului un ecou atât de puternic încât, beneficiind și de sprijinul lui Palmerston, au atins opinia publică britanică suficient de mult încât să fie convinși de necesitatea intervenției în războiul contra Rusiei (1853-1856), rămas în istorie sub denumirea de Războiul Crimeii.

PROBLEMA UNIRII

Cea mai intensă etapă a interesului manifestat de Stratford Canning față de Principate coincide cu perioada din preajma unirii Moldovei cu Țara Românească. Stratford s-a implicat în mod direct, într-o manieră personală, în această chestiune, implicare care a dus la tensiuni cu omologul său francez. După Congresul de Pace de la Paris din 1856, problema unirii Principatelor a devenit principalul motiv de tensiune dintre Stratford Canning și colegul său francez la Constantinopol, ambasadorul Edouard Thouvenel. În privința atitudinii lui Stratford față de Edouard Thouvenel, istoriografia de până acum conține două încercări. Una dintre acestea îi aparține lui Lynn M. Case care, în articolul *A Duel of Giants in Old Stambul. Stratford versus Thouvenel*, prezintă tensiunea dintre ambasadori fiind când însă referire doar la primul an al interacțiunii celor doi, anul 1855. Merit, în paranteză însă, menționat și efortul istoricului Harold Temperley care a scris trei articole privind diverse aspecte ce țin de activitatea lui Stratford Canning la Constantinopol, iar într-unul dintre acestea s-a referit, printre altele, și la câteva situații care au provocat nemulțumirea lui Edouard Thouvenel, însă fără a explora subiectul în detaliu³⁵. Recent, Laurence Guymer, care a cercetat în lucrarea sa de doctorat cariera celui care avea să ia locul lui Stratford Canning la Constantinopol, Sir Henry Bulwer, a abordat pe scurt și subiectul tensiunii dintre Stratford și Thouvenel pe fondul parcursului lui Henry Bulwer de la comisia

europelan aflat la București cu înscrinarea desfășurării legale a alegerilor din Principate în 1857 către postul de ambasador la Constantinopol³⁶. În privința istoricilor români care au făcut demersuri de cercetare în această direcție trebuie să le amintim pe Beatrice Marinescu și Gabriela Wagner³⁷, înscris cu mențiunea că acestea nu au văzut corespondența dintre Stratford Canning și Secretarul de Stat britanic al vremii, lordul Clarendon.

Printre hotărârile adoptate în cadrul Congresului de Pace desfășurat între 25 februarie și 30 martie 1856 – neutralizarea Mării Negre, retrocedarea către Rusia a sudului Basarabiei, libertatea de navigație pe Dunăre, înființarea Comisiei Europene a Dunării, anularea protectoratului rusesc asupra Moldovei și Valahiei și înlocuirea cu garanția colectivă a marilor puteri – o hotărâre foarte importantă pentru locuitorii Principatelor a fost și aceea că ei să fie consultați în privința unirii. Când, în seara din 8 martie, ministrul de Externe francez, Alexandre Walewski, a deschis dezbaterile prin mențiunea că trebuie adoptat ca punct de plecare chestiunea unirii Principatelor, Ali Pașa (reprezentantul Imperiului Otoman) și Buol von Schauenstein (ministrul de Externe austriac) au respins ideea că unirea ar fi fost cu adevărat dorită de români, Buol susținând faptul că Ali Pașa era mai în măsură să cunoască adevărul decât erau informatorii lui Walewski. Clarendon – reprezentant al unei ri în care forma de conducere era monarhia parlamentară – credea că dorințele poporului trebuiau luate în seamă, din această cauză, pentru a fi făcut acord cu punctul de vedere adoptat de Walewski. Înscris reprezentantul britanic nu era atât de interesat de unire, cât de navigația și comerțul de la gurile Dunării, de internaționalizarea întregului curs al fluviului. Datorită acestui interes, Moldova a primit, în urma Războiului Crimeii, sudul Basarabiei, nu ca o măsură de dreptate față de acest Principat, ci ca o măsură anti-rusească, în același timp, dintr-un interes economic. Războiul Crimeii a reprezentat pentru puterile occidentale, mai ales pentru Marea Britanie, ocazia perfectă pentru ca, sub umbrela legitimității conferite de internaționalizarea fluviului, să intervină la gurile Dunării și să organizeze navigația astfel încât să își poată satisface propriile interese economice. Interesele britanice reprezentate de Clarendon se opreau, evident, aici. Discuțiile au continuat și în zilele următoare, deoarece reprezentanții Imperiului Otoman și ai celui Habsburgic stăruiau în a susține faptul că moldovenii și valahii nu doresc unirea, s-a hotărât organizarea de alegeri în Principate în vederea formării unor divanuri ad-hoc pentru a clarifica chestiunea.

Pentru Stratford Canning această chestiune avea înscris o însemnătate mai mare decât pentru Clarendon. Obișnuit să intervină în

problemele interne ale Imperiului Otoman, Stratford avea să intervină în problema unirii Principatelor. În perioada 1856-1857, imediat după Războiul Crimeii și Congresul de pace de la Paris, ambasadorul englez se afla într-o ultimă încercare de salvare a Imperiului Otoman aflat în decădere³⁸. Deși Franța și Marea Britanie erau aliate în contextul Războiului Crimeii și al Congresului de Pace din 1856, Stratford Canning avea să rezulte a fi un aliat foarte dificil pentru ambasadorul francez. Desigur, în general vorbind, Marea Britanie nu era un aliat de nădejde pentru niciunul dintre statele europene ale vremii. Principalul scop al politicii externe britanice fusese acela de a securiza interesele imperiale și comerciale ale țării. Această chestiune presupunea ca reprezentanții britanici să caute să mențină raporturi bune între Marea Britanie și celelalte puteri, dar, în același timp, evitând un angajament care să depășească interesele de moment față de vreuna dintre acestea. Totuși, în condițiile în care Congresul de la Paris era încă în desfășurare, cei doi ambasadori de la Constantinopol se găseau în postura de aliați atunci când s-a pus problema unirii Principatelor Române. Chestiunea nu avea cum să îl surprindă pe Stratford, căci el însuși se gândise la această variantă cu scopul formării unei bariere între Rusia și Imperiul Otoman pentru a preveni atacurile rusești³⁹. Ceea ce îl deranja înscris pe Stratford acum în 1856 era faptul că împăratul francez Napoleon al III-lea – în cadrul schemelor sale complicate de politică externă, care includeau și folosirea naționalismului popoarelor mici, precum cel italian sau român, aflate sub dominația altor imperii, ca pe o armă sau o unealtă în vederea schimbării *status quo*-ului în Europa – pentru a sprijini ideea unirii Moldovei și Valahiei ca o soluție la vechile pretenții naționale ale revoluționarilor pașoptiști, încurajând astfel o eventuală independență. Astfel, acum se ivea o problemă serioasă pentru ambasadorul britanic, obișnuit să aibă o influență majoră asupra Imperiului Otoman și să intervină atât în problemele externe, cât și în cele interne ale zonei. Iar faptul că se găsea în situația de a colabora cu un reprezentant francez nu era tocmai pe placul său.

Stratford Canning a manifestat în discuțiile sale cu Thouvenel, de-a lungul anului 1856, opoziție față de orice măsură care ar fi favorizat evoluția Principatelor Române în detrimentul puterii suzerane. Deși prin tratatul din 1856 se stabilise înființarea Comisiei Europene a Dunării și îndepărtarea Rusiei din zonă la insistențele reprezentanților britanici⁴⁰ – lucru pe care Stratford îl aproba – totuși ambasadorul i-a spus lui Thouvenel că nu era de acord că principala gură navigabilă a Dunării, Sulina (zonă în care Comisia Dunării urma să facă investiții majore de amenajare), să fie dată Moldovei⁴¹. Cu toate acestea, la început, discuțiile dintre Stratford și

Thouvenel privind unirea Principatelor nu erau tensionate. Deși Stratford îi exprimase în acest sens opinia defavorabil în cadrul unor discuții private cu Thouvenel, acesta din urmă i-a scris lui Walewski că era vorba doar despre opinii personale și nu se arătă îngrijorat de viitoare consecințe practice ale acelor opinii⁴². Thouvenel nu i-a exprimat îngrijorarea față de ideile lui Stratford în primele depeșe pe care le-a trimis către Walewski poate și din cauză că acesta din urmă îl asigurase pe ambasadorul francez de faptul că Secretarul de Stat britanic, Clarendon, nu era neapărat împotriva unirii Principatelor, ci, mai degrabă, îngrijorat de necesitatea de a-i convinge pe otomani cu blândețe de această schimbare pentru a evita un nou conflict⁴³. Astfel, reprezentanții francezi – în special Thouvenel, care era, spre deosebire de Stratford, un ambasador obedient – nu se așteptau ca ambasadorul britanic să dea dovadă de dezobediță față de guvernul său și să se implice în acțiunile administrației otomane împotriva unui răspuns favorabil din partea locuitorilor Principatelor⁴⁴.

Însă începând cu luna august a anului 1856, Thouvenel a început să primească tot mai multe semne privind seriozitatea opoziției lui Stratford față de ideea unirii. Deși sperase îndelung că va putea colabora cu ambasadorul englez pentru a-i convinge pe otomani – în special pe Marele Vizir, Reșid Pașa – să acționeze în conformitate cu tratatul de la Paris⁴⁵ și să permită exprimarea liberă a voinței locuitorilor din Principate, Thouvenel auzise deja în capitala otomană miniștrii care se opuneau unirii susțineau vehement în fața Sultanului că, de fapt, Marele Vizir era susținut de lordul Stratford în încercarea de a împiedica unirea și că acesta avea să tie de la Stratford ceea ce este de fapt pentru a preveni unirea⁴⁶. Dând însă dovadă de bună credință și de oarecare naivitate, Thouvenel i-a catalogat pe cei care susțineau acest lucru la vremea respectivă drept „intrișanți”⁴⁷.

Pe măsură ce alegerile se apropiau, avea să iasă la iveală faptul că Stratford luase legătura chiar cu caimacamul Nicolae Vogoride, care a încercat să forțeze votul împotriva unirii în Moldova prin falsificarea listelor electorale. Stratford i-a scris lui Vogoride diverse scrisori în care l-a asigurat de întregul său sprijin pe durata acelor „circumstanțe critice” pentru Principate, a căror prosperitate trebuia să coincidă – în viziunea sa – cu „marele principiu al integrității Imperiului Otoman”⁴⁸. Lordul Stratford l-a trimis pe unul dintre secretarii săi de ambasadă, Charles Alison, să-l viziteze pe Nicolae Vogoride la Iași, nu înainte de a-l asigura pe caimacam, printr-o scrisoare, de faptul că poate avea deplină încredere în el și în secretarul său⁴⁹. Prezența lui Alison la Iași poate fi confirmată și prin existența câtorva scrisori care s-au păstrat și au ajuns în arhiva Foreign Office-ului,

scrisori trimise de către Alison lui Stratford din Iași, între 13 și 21 iulie 1857⁵⁰.

Pe Alison, Vogoride l-a primit bine și i-a dat să citească un pamflet împotriva unirii, care se pare că i-a plăcut⁵¹, însă Bulwer, reprezentantul britanic în comisia însărcinată cu supravegherea desfășurării corecte a alegerilor, se pare că nu a fost încântat de prezența suspectă a secretarului trimis de Stratford la Iași, căci Alison s-a plâns lui Stratford de faptul că Bulwer nu a fost amabil cu el⁵². În ultima scrisoare a lui Alison din timpul sederii sale la Iași, acesta i-a scris lui Stratford despre faptul că nu poate oferi detalii în scris despre unele chestiuni, dar că ceea ce omite să spună în scris Stratford avea să afle de la Fotiade⁵³ (capuchehaia Moldovei). De altfel, în perioada administrației lui Vogoride, Fotiade era deseori invitat la cină în casa lordului Stratford și, încă din aprilie 1857, capuchehaia îi scria caimacamului că „totul merge bine și sper că prin poziția pe care noi am câștigat-o aici să ajungem la îndeplinirea scopului nostru”⁵⁴.

De asemenea, să ne amintim faptul că, în trecut, Stratford intrase în contact cu tatăl caimacamului, tefan Vogoride (personaj important în cadrul administrației otomane), pe care l-a abordat în secret, în 1832, pentru a-l convinge să lucreze în favoarea sa pe lângă Sultanul Mahmud II, după cum admite ambasadorul în memoriile sale⁵⁵. Legăturile dintre Stratford și tefan Vogoride au continuat, iar o scrisoare trimisă de către tefan Vogoride fiului său Nicolae în 1857 ne confirmă încă o dată complicitatea lui Stratford în acțiunile caimacamului. tefan Vogoride i-a scris fiului său despre foarte bună impresia lăsată lui Stratford de către caimacam și despre faptul că înțelegea cheltuielile extraordinare pe care Nicolae trebuia să le facă pentru a distruge planurile unioniștilor în Moldova și că, în acest sens, putea să aibă încredere în bună voința lui Reșid Pașa⁵⁶.

Când manevrele lui Vogoride au devenit evidente și diverse plângeri au început să se ivească din Moldova împotriva caimacamului, Thouvenel l-a întrebat pe Stratford ce anume tia despre această situație. Răspunsul lui Stratford a fost însă unul dur, care nu denota deloc intenția de colaborare cu colegul francez. A spus că nu a auzit despre așa ceva, că era treaba autorităților locale să se ocupe de problemă și că nu înțelege de ce membrii comisiei europene însărcinate cu supravegherea desfășurării alegerilor în București și-au luat libertatea de a interveni în ceea ce, în opinia sa, nu era treaba lor. În fața acestui răspuns, Thouvenel i-a scris lui Walewski că se putea aștepta la ceea ce mai rău din partea colegului său⁵⁷. Un alt moment neplăcut pe care l-a cauzat Stratford în perioada de dinaintea alegerilor din Moldova – deranjându-l din nou pe Thouvenel – a fost

srb torirea pe 18 iunie 1857 a victoriei obținute în 1815 la Waterloo împotriva trupelor franceze.

De i Stratford a negat c ar fi tiut ceva despre cele întâmplate în Moldova, Thouvenel a continuat s primeasc informații despre implicarea lui Stratford în problema alegerilor⁵⁸ i a devenit con tient de faptul c omologul s u britanic p rea s execute oficial ordinele primite de la guvernul s u, dup care le anula dup propria sa voință⁵⁹. Dup ce a primit diverse plângeri din partea unioniștilor împotriva administrației Vogoride, comisia de la Bucure ti a cerut amânarea alegerilor din Moldova pentru a putea verifica listele electorale și a obținut pe data de 8 iulie 1857 o amânare de dou s pt mâni. Îns Stratford i Prokesch (reprezentantul Austriei la Poart) s-au întâlnit în secret cu Marele Vizir Re id Pa a pe 9 iulie i l-au încurajat pe acesta din urm ca amânarea alegerilor s fie redus la doar opt zile. Doar c Secretarul de Stat britanic, Clarendon, i-a scris pe data de 14 lui Stratford c era de acord cu amânarea pentru dou s pt mâni a alegerilor. Era îns prea târziu, c ci ordinul fusese deja trimis lui Vogoride, iar Stratford nu a mai dat înapoi⁶⁰. Dup cum era de a teptat, alegerile pentru Adunarea ad-hoc din Moldova nu au dat un rezultat favorabil unirii. Dar pe 21 iulie Clarendon i-a cerut explicații lui Stratford: „Nu am nicio obiecție referitoare la amânarea cu 15 zile a alegerilor din Principate, pe care am înțeles că Poarta o acceptase, însă am fost informat c aranjamentul a fost oprit de c tre tine. Adu-mi la cunoștință starea exactă a lucrurilor”⁶¹. Dup ce francezii l-au pus la curent pe Secretarul de Stat britanic în leg tur cu implicarea lui Stratford în problem , Clarendon i-a cerut de multe ori explicații ambasadorului din Constantinopol în leg tur cu acest subiect, iar, de fiecare dat , Stratford a oferit diverse scuze precum: „Mesajul dumneavoastr din data de 20 a venit prea târziu. Alegerile din Moldova au început pe data de 19 fiind ordonate de caimacam în spiritul Firmanului. Iar mesajul dumneavoastr din data de 14 a fost înțeles ca fiind posibil să fie aplicat alegerilor de doar 8 zile”⁶². Întreb rile, explicațiile și scuzele se g sesc nu doar în depe e oficiale, ci i în scrisori private i confidențiale între cei doi⁶³, ceea ce arat c preocuparea lui Clarendon față de atitudinea lui Stratford în problema alegerilor din Moldova era una real i, de asemenea, confirm faptul c Stratford nu acționase la îndemnul lui Clarendon, ci din proprie inițiativă.

Cu toate acestea, dovezile ne arat c Stratford ar fi putut s scape din această chestiune f r explicații și fără corecturi ulterioare din partea lui Clarendon dac împ ratul francez nu ar fi fost suficient de insistent în a-i „zgând ri” pe britanici cu problema unirii Principatelor pân la întrevederea de la Osborne din august 1857. Doar acuzațiile franceze împotriva lui Stratford au făcut ca acțiunile acestuia să devină incomode nu doar

pentru Thouvenel, ci i pentru guvernul britanic. Clarendon l sase pentru mult timp problema unirii în mâinile ambasadorului de la Constantinopol, iar Foreign Office-ul a aprobat far s cerceteze în profunzime toate sfaturile pe care Stratford le-a dat administrației otomane de-a lungul lunii iulie în ceea ce priveau Principatele⁶⁴, inclusiv trimiterea lui Alison la Iași cu instrucțiuni scrise din partea lui Stratford pentru a-l sf tui pe Vogoride, ulterior cu „regretul c nu au fost trimise copii de c tre tine i lui Sir Henry Bulwer”⁶⁵. Faptul c Bulwer – reprezentantul britanic în comisia european de la Bucure ti îns rcinat cu supravegherea bunei desf ur ri a alegerilor - nu fusese corect informat în leg tur cu acțiunile lui Stratford a complicat și mai mult situația ambasadorului de la Constantinopol, c ci i Bulwer începuse s se plâng de atitudinea lui Stratford⁶⁶. Foreign Office-ul nu îi mai putea permite s-l susțină pe ambasadorul de la Constantinopol când s-a pus problema ilegalit ților comise în timpul alegerilor. Clarendon, care avusese o poziție oscilant în privința unirii, a început să realizeze faptul că Bulwer era mult mai capabil decât Stratford atunci când era vorba de a reprezenta interesele britanice și, în același timp, a păstra o relație calmă cu aliații francezi⁶⁷. De altfel, cabinetul britanic a dorit plecarea lui Stratford din Constantinopol înc din timpul R zboiului Crimeii, când au existat mari suspiciuni cu privire la intervenția lui Stratford pentru ca R zboiul Crimeii s nu poat fi evitat. Astfel c , în fața unor noi semne de dezobediță din partea lui Stratford, Clarendon a început s -i trimit lui Bulwer ordine secrete atunci când era vorba despre p strarea unei imagini imparțiale și a unei bune relații cu Franța, dar și atunci când s-a pus problema trimiterii altui secretar la Ia i, Stanley, de data aceasta pentru a-i asista pe separatiști în acoperirea dovezilor compromițătoare din urma lui Stratford⁶⁸.

Poziția britanică fusese atât de confuză, încât Thouvenel – prins, pe de-o parte, între decizia lui Napoleon al III-lea de a susține ideea unirii și asigur rile lui Walewski c Secretarul de Stat britanic nu avea nimic împotriva acestei idei i, pe de alt parte, atitudinea deschis a lui Stratford împotriva unirii f r nicio corectur oficial din partea lui Clarendon – începuse s perceap unirea Principatelor ca pe o cauz care ar fi dus la ruina raporturilor franco-britanice i a afirmat c ar fi mult mai bine daca Franța ar abandona cauza româneasc ⁶⁹. Îns Napoleon al III-lea a fost suficient de „înc p țanat” încât să-i trimit ambasadorului s u ordinul de a rupe relațiile diplomatice cu Poarta i de a p r si Constantinopolul dac turcii nu aveau s accepte anularea rezultatului alegerilor îndoielnice organizate în Moldova. Obedientul Thouvenel a acționat întocmai și a părăsit capitala otoman pe 5 august 1857.

Ambasadorul francez era exasperat de atitudinea lui Stratford și de situațiile incomode create de acesta la Constantinopol, însă o soluție la ultima criză avea să se ivească datorită întrevederii de la Osborne, care s-a desfășurat între 6 și 10 august 1857. Acolo, în cadrul unei vizite pe care împăratul francez o plănuise oficial pentru a se întâlni cu regina Victoria și prințul consort Albert, au fost dezbatute neoficial unele interese franceze mai vechi, precum și problema românească, împreună cu Clarendon și Palmerston. Când Thouvenel a aflat despre intenția împăratului de a merge la Osborne, s-a simțit ușurat și spera ca toate problemele cauzate de Stratford la Constantinopol să-și găsească sfârșitul. I-a scris în acest sens lui Benedetti că Stratford „a făcut din menținerea separării Principatelor ceea ce a făcut din menținerea administrației Voghloride și ceea ce face din toate, adică o chestiune personală. A devenit prin defectele sale, mai mult decât prin calitățile sale, a avea mare putere a Europei, iar o întrevedere între împărat și Palmerston, dacă ar fi murit fie numai capitolul acesta, ar fi mai mult decât suficient!”⁷⁰

Revenind însă la Stratford, spuneam mai sus că, la scurt timp după întrevederea de la Osborne, cariera sa diplomatică a luat sfârșit. Când Stratford a aflat că avea să fie înlocuit cu Henry Bulwer, mai ales, când a fost sfătuit de către noul Secretar de Stat, Malmesbury, să-și grăbească lăturirea de rămas-bun pe care insistase să o facă în Turcia, înainte ca noul ambasador să ajungă la postul său din Constantinopol⁷¹, Stratford i-a trimis acestuia un răspuns foarte dur, într-o scrisoare plină de nemulțumire privind graba de a-l numi ambasador pe Bulwer⁷². Pe de altă parte, Thouvenel a avut o atitudine moderată, după cum a fost sfătuit de Walewski, a evitat încă de la început să dea semne că ar primi vestea plecării lui Stratford ca pe un triumf personal⁷³, deși, cu siguranță, s-a simțit ușurat de situație. După întrevederea de la Osborne îi scrisese unui prieten că avea o „imensă nevoie de aer, de odihnă și de singurătate” pentru a-și reveni după conflictele cu Stratford, căci nu a înțeles cum a fost posibil ca „cele două cabinete, de la Paris și Londra, dacă doreau să se înțeleagă în privința afacerilor Orientului, să lase alianța dintre ele la voia liberă a unei lupte inevitabile dintre ambasadorii lor de la Constantinopol”⁷⁴. Stratford a mai fost într-o vizită la Constantinopol în 1858 pentru a vedea care este situația cu reformele din Hattî-Humayun – reforme care începuseră sub formă de proiect sub îndemnul lui Stratford și pe care turcii, ca de obicei, le amânau – însă Bulwer, ambasador acolo, era deja stăpân pe situație, iar prezența lui Stratford în capitala otomană nu mai avea același impact precum se întâmpla în trecut⁷⁵. În plus, Reșid Pașă, cu care Stratford colaborase bine în trecut și pe care

îl convinsese, cu greu, de necesitatea implementării reformelor, murise între timp.

CONCLUZII

Intrat pe scena diplomației britanice într-o perioadă în care Marea Britanie a trecut de la necesitatea alianței cu Rusia la necesitatea unei politici precaute față de aceasta și ocrotitoare față de Imperiul Otoman, Stratford Canning s-a adaptat la această politică și i-a asumat-o până la sfârșitul activității sale. Cariera de aproape o jumătate de veac a lui Stratford Canning în diplomație a coincis, în momentele în care acesta a fost trimis la Constantinopol, cu evenimente importante pentru spațiul Principatelor Române. La aceste evenimente, Stratford s-a raportat la început pornind de pe o poziție distantă, detașată, concentrându-se inițial pe peisajul lărgit al intereselor britanice față de Rusia și Imperiul Otoman în 1812 și implicându-se în negocierile de atunci mai mult pentru a îndeplini o datorie. Însă, treptat, diplomatul a ajuns să fie direct interesat de zona Principatelor și să se implice dincolo de a teptările propriului guvern în problema unirii acestora. Acest interes al lui Stratford față de Principate s-a manifestat, după 1848, direct proporțional cu teama față de mișcările Rusiei în zonă.

Pentru ambasadorul de la Constantinopol, pstrarea integrității Imperiului Otoman, menținerea acestui spațiu la distanță de Rusia, reprezenta o chestiune mult mai importantă decât interesele economice de la gurile Dunării la mijlocul secolului al XIX-lea, chiar și în acele momente în care, pentru guvernul său de la Londra, interesele economice față de zona gurilor Dunării erau dobândite o importanță majoră. Stratford nu se interesa de chestiunile care țineau de comerțul de la gurile Dunării decât ca răspuns la interesul manifestat de Londra. Interesul său, implicarea din proprie inițiativă, rapoartele în care pot fi sesizate opiniile sale, se învârt întotdeauna în jurul preocupării față de securizarea Imperiului Otoman. Diferența între intervenția sa oarecum detașată din 1812, care s-a manifestat din dorința de afirmare la început de carieră, și intervenția directă în chestiunile care țineau de unirea Principatelor constă, în primul rând, în faptul că intervenția directă s-a manifestat din convingeri personale. Această intervenție, materializată prin complicitate cu caimacamul Nicolae Vogorise, a fost atât de majoră încât i-a adus ambasadorului relații tensionate atât cu omologul său francez, cât și cu propriul guvern.

Acknowledgements

Această lucrare a fost finanțată din contractul *Cercetări competitive pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE) -*

POSDRU/159/1.5/S/140863 *proiect strategic*
"Programe doctorale i postdoctorale – suport
pentru cre terea competitivitatii cercetarii în
domeniul tiin elor umaniste i socio-economice"
cofinan at din *Fondul Social European*, prin
Programul Opera ional Sectorial pentru
Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Bibliografie

- ¹ Florescu, R. (1963). Stratford Canning, Palmerston and the Wallachian Revolution of 1848. *The Journal of Modern History*, 35(3), 227-244.
- ² Marinescu, B., & Wagner, G. (1970). The Union of the Romanian Principalities in the concerns of Stratford Canning as ambassador in Constantinople(1853-1858). Extras din *Revue Roumaine d Histoire*, 2.
- ³ Lane-Poole, S. (1888). *The life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe from his Memoires and Private and Official Papers*, vol. I, Londra: Longmans, Green &Co., 55-56.
- ⁴ Stratford c tre Wellesley (4 octombrie 1810; 14 octombrie 1810; 20 noiembrie 1810) în Cernovodeanu, P. (2007). *Rapoarte consulare i diplomatice engleze privind Principatele Dun rene, 1800-1812* [Consular and Diplomatic Reports concerning the Danubian Principalities, 1800-1812], Br ıla: Istros, 294-305.
- ⁵ Stratford c tre Wellesley (18 noiembrie 1811) în Cernovodeanu, P. (2007). *Rapoarte consulare i diplomatice engleze privind Principatele Dun rene, 1800-1812* [Consular and Diplomatic Reports concerning the Danubian Principalities, 1800-1812], Br ıla: Istros, 354.
- ⁶ Stratford c tre Mehmed A`rif (11 noiembrie 1811) în Cernovodeanu, P. (2007). *Rapoarte consulare i diplomatice engleze privind Principatele Dun rene, 1800-1812* [Consular and Diplomatic Reports concerning the Danubian Principalities, 1800-1812], Br ıla: Istros, 358-360.
- ⁷ Lane-Poole, S. (1888). *The life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe from his Memoires and Private and Official Papers*, vol. I, Londra: Longmans, Green &Co., 102.
- ⁸ Ismail, F. (1979). The Making of the Treaty of Bucharest, 1811-1812, *Middle Eastern Studies*, 15(2), 176.
- ⁹ Ismail, F. (1979). The Making of the Treaty of Bucharest, 1811-1812, *Middle Eastern Studies*, 15(2), 176.
- ¹⁰ Lane-Poole, S. (1888). *The life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe from his Memoires and Private and Official Papers*, vol. I, Londra: Longmans, Green &Co., 160-161.
- ¹¹ Lane-Poole, S. (1888). *The life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe from his Memoires and Private and Official Papers*, vol. I, Londra: Longmans, Green &Co., 162.
- ¹² Stratford c tre Wellesley (21 aprilie 1812) în Cernovodeanu, P. (2007). *Rapoarte consulare i diplomatice engleze privind Principatele Dun rene, 1800-1812* [Consular and Diplomatic Reports concerning the Danubian Principalities, 1800-1812], Br ıla: Istros, 402-404.
- ¹³ Stratford c tre Castlereagh (19 mai 1812) în Cernovodeanu, P. (2007). *Rapoarte consulare i diplomatice engleze privind Principatele Dun rene, 1800-1812* [Consular and Diplomatic Reports concerning the Danubian Principalities, 1800-1812], Br ıla: Istros, 414.
- ¹⁴ Stratford c tre Castlereagh (12 iunie 1812) în Cernovodeanu, P. (2007). *Rapoarte consulare i diplomatice engleze privind Principatele Dun rene, 1800-1812* [Consular and Diplomatic Reports concerning the Danubian Principalities, 1800-1812], Br ıla: Istros, 436.
- ¹⁵ Stratford c tre Castlereagh (12 iunie 1812) în Cernovodeanu, P. (2007). *Rapoarte consulare i diplomatice engleze privind Principatele Dun rene, 1800-1812* [Consular and Diplomatic Reports concerning the Danubian Principalities, 1800-1812], Br ıla: Istros, 417-422.
- ¹⁶ Lane-Poole, S. (1888). *The life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe from his Memoires and Private and Official Papers*, vol. I, Londra: Longmans, Green &Co., 174.
- ¹⁷ Stratford c tre Castlereagh (15 iunie 1812) în Cernovodeanu, P. (2007). *Rapoarte consulare i diplomatice engleze privind Principatele Dun rene, 1800-1812* [Consular and Diplomatic Reports concerning the Danubian Principalities, 1800-1812], Br ıla: Istros, 437.
- ¹⁸ Stratford c tre Castlereagh (17 iunie 1812) în Cernovodeanu, P. (2007). *Rapoarte consulare i diplomatice engleze privind Principatele Dun rene, 1800-1812* [Consular and Diplomatic Reports concerning the Danubian Principalities, 1800-1812], Br ıla: Istros, 439.
- ¹⁹ Florescu, R. (1997). *The Struggle against Russia in the Romanian Principalities: A Problem in Anglo-Turkish Diplomacy (1821-1854)*, Ia i: The Center for Romanian Studies, 273.
- ²⁰ Florescu, R. (1997). *The Struggle against Russia in the Romanian Principalities: A Problem in Anglo-Turkish Diplomacy (1821-1854)*, Ia i: The Center for Romanian Studies, 276-277.
- ²¹ Pentru detalii privind mișcarea revolu ionar din Principatele Române a se vedea, de exemplu, Bodea, C. (1988). *1848 la români*, vol I-III, Bucure ti: Editura Enciclopedic , 1998.

- ²² Stratford c tre Palmerston (19 februarie 1849) în United Kingdom National Archives of Kew, Public Record Office, F[oreign] O[ffice] 78/773, f. 31. În continuare, pentru dosarele din arhiva Foreign Office-ului, vom folosi binecunoscuta abreviere FO.
- ²³ Florescu, R. (1963). Stratford Canning, Palmerston and the Wallachian Revolution of 1848. *The Journal of Modern History*, 35(3), 232.
- ²⁴ Stratford c tre Palmerston (14 iulie 1848) în FO 78/733, nr. 26.
- ²⁵ Stratford c tre Colquhoun (14 iulie 1848) în FO 78/733.
- ²⁶ Stratford c tre Ali Pa a (12 martie 1849) în FO 78/ 773, f. 209-210.
- ²⁷ Stratford c tre Palmerston (12 martie 1849) în FO 78/773, f. 228-230.
- ²⁸ Stratford c tre Palmerston (8 martie 1849) în FO 78/773, nr. 72.
- ²⁹ Stratford c tre Palmerston (12 martie 1849) în FO 78/773, f. 240.
- ³⁰ Colquhoun c tre Stratford (1 martie 1849) în FO 78/773, f. 242.
- ³¹ Colquhoun c tre Stratford (1 martie 1849) în FO 78/773, f. 242.
- ³² Florescu, R. (1963). Stratford Canning, Palmerston and the Wallachian Revolution of 1848. *The Journal of Modern History*, 35(3), 230-232.
- ³³ Stratford c tre Palmerston (13 martie 1849) în FO 78/773, f. 246-249.
- ³⁴ Stratford c tre Palmerston (18 martie 1849) în FO 78/773, f. 270- 272.
- ³⁵ Temperley, H. (1932). The Last Phase of Stratford de Redcliffe, 1855-8, *The English Historical Review*, 47(186), 216-259.
- ³⁶ Guymier, L. (2010). A Question Presenting a Host of Difficulties: Sir Henry Bulwer, Viscount Stratford de Redcliffe and the Danubian Principalities 1856-1858, *History*, 96 (321), 26-47.
- ³⁷ Marinescu, B. & Wagner, G. (1970). The Union of the Romanian Principalities in the concerns of Stratford Canning as ambassador in Constantinople(1853-1858), extras din *Revue Roumaine d Histoire*, 2.
- ³⁸ Temperley, H. (1932). The Last Phase of Stratford de Redcliffe, 1855-8, *The English Historical Review*, 47(186), 216.
- ³⁹ Temperley, H. (1932). The Last Phase of Stratford de Redcliffe, 1855-8, *The English Historical Review*, 47(186), 221.
- ⁴⁰ Pentru detalii, Ardeleanu, C. (2008). *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării (1829-1914)* [The Evolution of the British Economic and Political Interests at the Mouths of the Danube (1829-1914)], Br ıla: Istros.
- ⁴¹ Thouvenel c tre Walewski (28 iulie 1856) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. III, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 724.
- ⁴² Thouvenel c tre Walewski (mai 1856) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. III, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 488.
- ⁴³ Walewski c tre Thouvenel (7 iunie 1856) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. III, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 524.
- ⁴⁴ Thouvenel c tre Walewski (25 august 1856) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. III, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 781.
- ⁴⁵ Thouvenel c tre Walewski (2 aprilie 1857) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. IV, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 212.
- ⁴⁶ Thouvenel c tre Walewski (28 august 1856) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. III, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 784.
- ⁴⁷ Thouvenel c tre Walewski (28 august 1856) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. III, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 784.
- ⁴⁸ Stratford c tre Vgoride (3 aprilie 1857) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. IV, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 225.
- ⁴⁹ Stratford c tre Vgoride (8 iulie 1857) în *Documente privind unirea Principatelor* [Papers concerning the Union of the Principalities] (1984) vol. VII, 323.
- ⁵⁰ A se vedea FO 352/45/B/6.
- ⁵¹ Alison c tre Stratford (18 iulie 1857) în FO 352/45/B/6.
- ⁵² Alison c tre Stratford (21 iulie 1857) în FO 352/45/B/6.

- ⁵³ Alison c tre Stratford (21 iulie 1857) în FO 352/45/B/6.
- ⁵⁴ Fotiade c tre Vogoride (27 aprilie 1857) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. IV, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 526.
- ⁵⁵ Lane-Poole, S. (1888). *The life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe from his Memoires and Private and Official Papers*, vol. I, Londra: Longmans, Green & Co., 506.
- ⁵⁶ Stefan Vogoride c tre Nicolae Vogoride (25 aprilie 1857) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. IV, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 419.
- ⁵⁷ Thouvenel c tre Walewski (18 mai 1857) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. IV, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 603-604.
- ⁵⁸ Victor Place c tre Walewski (25 iulie 1857) despre intervenția lui Alison, secretarul trimis de Stratford la Ia i, în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. V, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 254.
- ⁵⁹ Thouvenel c tre Walewski (11 august 1857) în Petrescu, G. & Sturdza, D. (1890), *Acte i documente relative la istoria renascerei României* [Papers and Documents concerning the Birth of Romania], vol. V, Bucure ti: Tipografia Carol Göbel, 441.
- ⁶⁰ East, W. (1929). *The Union Of Moldavia And Wallachia, 1859. An Episode in Diplomatic History*, London: Cambridge University Press, 112-114.
- ⁶¹ Clarendon c tre Stratford (21 iulie 1857) în FO 78/1248, nr. 636.
- ⁶² Stratford c tre Clarendon (25 iulie 1857) în FO 78/1248, nr. 663.
- ⁶³ A se vedea, de exemplu, Stratford c tre Clarendon (24 iulie 1857) în FO 352/48/1 sau Stratford c tre Clarendon (4 august 1857) în FO 352/48/1.
- ⁶⁴ A se vedea, de exemplu, FO 78/ 1248, nr. 603.
- ⁶⁵ Clarendon c tre Stratford (28 iulie 1857) în FO 78/1248, nr. 666.
- ⁶⁶ Stratford c tre Clarendon (22 iulie 1857) în FO 352/48/1.
- ⁶⁷ Guymer, L. (2010). A Question Presenting a Host of Difficulties: Sir Henry Bulwer, Viscount Stratford de Redcliffe and the Danubian Principalities 1856-1858. *History*, 96(321), 37-40.
- ⁶⁸ Guymer, L. (2010). A Question Presenting a Host of Difficulties: Sir Henry Bulwer, Viscount Stratford de Redcliffe and the Danubian Principalities 1856-1858. *History*, 96(321), 41.
- ⁶⁹ Thouvenel c tre Benedetti (25 aprilie 1857) în Thouvenel, L. (1897). *Trois années de la Question d'Orient(1856-1859) d après les papiers inédits de M. Thouvenel*. Paris: Calmann Lévy, 99.
- ⁷⁰ Thouvenel c tre Benedetti (iulie 1857) în Thouvenel, L. (1897). *Trois années de la Question d'Orient(1856-1859) d après les papiers inédits de M. Thouvenel*. Paris: Calmann Lévy, 124.
- ⁷¹ Malmesbury c tre Stratford (10 May 1858) în FO 352/48/3.
- ⁷² Stratford c tre Malmesbury (12 May 1858) în FO 352/48/3.
- ⁷³ Walewski c tre Thouvenel (4 decembrie 1857) în Thouvenel, L. (1897). *Trois années de la Question d'Orient(1856-1859) d après les papiers inédits de M. Thouvenel*. Paris: Calmann Lévy, 209.
- ⁷⁴ Thouvenel c tre ducele de Gramont (septembrie 1857) în Thouvenel, L. (1897). *Trois années de la Question d'Orient(1856-1859) d après les papiers inédits de M. Thouvenel*. Paris: Calmann Lévy, 166.
- ⁷⁵ Temperley, H. (1932). The Last Phase of Stratford de Redcliffe, 1855-8, *The English Historical Review*, 47(186), 255.

Doctorand , anul III. Interes față de cercetarea din domeniul Istoriei Moderne, în general, și, în special, interes față de istoria secolului al XIX-lea, istoria diplomației și a raporturilor româno-britanice. Titlul tezei de doctorat este „Principatele Române în activitatea diplomatic a lui Stratford Canning la Constantinopol” i, în acest sens, mulțumită unui stagiului de practică la London Metropolitan University, în 2012, am avut acces la documentele din arhiva Foreign Office-ului (Londra). Din iunie 2014 beneficiaz de o bursă POSDRU.